

Water en cultuurhistorie in Randenbroek, Amersfoort

JOOST VAN DEN
BOOGERT EN
ADRIAAN HAARTSEN

Randenbroek is een landgoed aan de zuidoostzijde van Amersfoort. De Heiligenbergerbeek en de historische parkaanleg maken het tot een aantrekkelijk gebied, dat een belangrijke recreatieve functie vervult voor de bewoners van de aangrenzende stadswijken. Aan de zuidkant ligt een groot ziekenhuis, dat over enkele jaren zal verdwijnen. Dit biedt interessante mogelijkheden voor deze bijzondere plek.

Tijdens het HGVO-symposium was een van de workshops gewijd aan de relatie tussen water en cultuurhistorie in Randenbroek, een van de 'groene longen' van de stad Amersfoort. Drager van het gebied is de Heiligenbergerbeek. Aan weerszijden van de beek liggen sportfaciliteiten zoals een ijsbaan, voetbalvelden en tennisbanen. Ten oosten van de beek ligt een terrein van ongeveer 40 hectare dat vroeger deel uitmaakte van landgoed Randenbroek. Tegenwoordig is het in gebruik als stadspark en is er het Sint Elizabeth Ziekenhuis gevestigd.

De opgave waarvoor de deelnemers aan de workshop gesteld werd was driedelig. In de eerste plaats moest de relatie tussen water en cultuurhistorie in het gebied worden verbeterd. In de tweede plaats moesten diverse stedelijke functies in het gebied een plaats krijgen en ten slotte moest de ecologische functie van deze groene long worden versterkt.

GESCHIEDENIS IN EEN NOTENDOP

Het reliëfrijke beekdal van de Heiligenbergerbeek markeert de overgang van de Utrechtse Heuvelrug naar de Gelderse Vallei. Van oorsprong was het een moerassig gebied, waardoor de beek zich een weg zocht in noordwestelijke richting. De begroeiing zal oorspronkelijk hebben bestaan uit een afwisseling van moerasvegetatie en elzenbroekbos. Het beekdal werd omringd door hogere gronden. Hoog langs de beek ligt de Heiligenberg, waar bisschop Ansfried omstreeks het jaar 1000 een kluis stichtte om te kunnen mediteren.

Tussen de Heiligenberg en het centrum van de stad Amersfoort ligt het landgoed Randenbroek. De naam verwijst naar de oorspronkelijke ter-

reingesteldheid: gelegen aan de rand van een moerassig broekbos. In de 13e eeuw wordt reeds melding gemaakt van een huis of hofstede Randenbroek. Het huidige huis en park Randenbroek gaan terug op een 80 ha groot landgoed, dat eigendom is geweest van de schilder en bouwmeester Jacob van Campen. Deze liet omstreeks 1629 een groot landhuis bouwen en bracht een formele tuinaanleg aan, rijk aan geometrische elementen en structuren.

Er was een duidelijke tweedeling; huis en park vormden het noordwestelijke deel van het landgoed. Het zuidelijke deel kende een agrarisch exploitatie. Het was lange tijd van belang vanwege de tabaksteelt die aan het begin van de 17e eeuw in Utrecht en de Gelderse Vallei van de grond kwam. Het schone water van de Heiligenbergerbeek was aanleiding tot het vestigen van een blekerij, de Metgensbleek, op de plaats waar nu de vervallen tennisbanen liggen.

In het begin van de 19e eeuw ondergingen zowel het huis als de tuin belangrijke veranderingen. De buitenkant van het huis kreeg zijn huidige neoclassicistische uiterlijk. Het park werd in 1814 door tuinarchitect H. van Lunteren omgevormd tot een tuin met een landschappelijke aanleg. Enkele oudere elementen uit het geometrische ontwerp van Van Campen zijn bewaard gebleven. Toegevoegd werden een orangerie, een koetshuis en tal van waterpartijen. In zijn ontwerpen maakte Van Lunteren dankbaar gebruik van de dekzandkopjes in het beekdal, die hier en daar nog extra werden geaccentueerd.

Rechts: Het huis Randenbroek.

UITGANGSPUNTEN EN OPLOSSINGSRICHTINGEN

Een groepje mensen heeft zich gebogen over de mogelijkheden om cultuurhistorie en water te combineren in een inrichtingsplan voor dit gebied. Er werd, uitgaande van deze centrale doelstelling, een aantal uitgangspunten geformuleerd en er zijn mogelijke oplossingsrichtingen verkend.

De volgende uitgangspunten kwamen naar voren:

- De oorspronkelijke terreingesteldheid is een gegeven dat versterkt moet worden.
- De Heiligenbergerbeek moet de schakel vormen tussen de beide delen van het plangebied.
- In de inrichting moet het tweeledige karakter van het gebied worden versterkt: recreatief gebruik in het noorden, wonen en werken in het zuiden.
- De functie van groene long moet worden behouden en versterkt, zowel wat betreft recreatief medegebruik als wat betreft ecologie.
- Er moet een goede economische basis aan de ontwikkelingen in het plangebied ten grondslag liggen.

De volgende oplossingsrichtingen zijn geformuleerd:

De Heiligenbergerbeek en de hoogteverschillen tussen beekdal en hogere gronden zijn de belangrijkste fysisch-geografische kenmerken van het gebied. De beek zelf kan een deel van zijn natuurlijke karakter terug krijgen door hermeandering en door het aanleggen van natuurvriendelijke oevers. Overwogen kan worden de beek aan te sluiten op de – deels verdroogde – waterpartijen in het park, zodat deze een grotere dynamiek en een grotere ecologische betekenis krijgen. De ijsbaan kan ook een rol krijgen door delen uit te graven en het water van de beek door deze nieuwe wateren te leiden. In de zomer kan de ijsbaan dienen als een natuurpark met de mogelijkheid van recreatief medegebruik, in de winter kan de functie als ijsbaan

worden benut. Delen van het ijsbaanterrein en delen van het beekdal kunnen ontwikkeld worden tot elzenbroekbos.

In het zuidelijke deel van het gebied, het huidige ziekenhuisterrein, wordt voorgesteld een gevarieerd woon- en werkmilieu te creëren waarin de beek en de – nieuw aan te brengen – hoogteverschillen een belangrijke rol spelen. Ook hier wordt de beek verruimd en worden natuurvriendelijke oevers en plas-dras situaties aangebracht. Als een nieuw element worden nieuwe waterlopen gegraven waartussen chique woningen en kantoorlocaties kunnen worden ontwikkeld. Tussen de beek en de Heiligenbergerweg verandert het karakter van het gebied van nat en laag naar hoog en droog. De verkoop van deze woon- en werklocaties op een zo gunstige plek in de stad levert meer dan voldoende op om de inrichting en het beheer van de niet-rendabele delen van het plan tot in lengte van dagen veilig te stellen.

Bij het recreatieve gebruik van het gebied wordt voorgesteld hier de ruimere omgeving bij te betrekken. Hierbij wordt gedacht aan de Heiligenberg zelf en aan verwijzingen naar de tabaksteelt. De relatie tussen de fysisch-geografische opbouw van het gebied en de bewoningsgeschiedenis kan tot leven worden gebracht door een deel van het gebied in te richten als een 'aardebelevingspark'.

CONCLUSIE

De verhuizing van het Sint-Elizabeth Ziekenhuis en de herbestemming van het tennispark bieden goede mogelijkheden voor het versterken van de kenmerken van Randenbroek. Het water van de Heiligenbergerbeek speelt in onze voorstellen hierbij een cruciale rol. Niet alleen worden bestaande cultuurhistorische waarden versterkt, ook wordt een inrichting van het zuidelijke deel van het terrein voorzien waaraan in de toekomst ongetwijfeld cultuurhistorische betekenis zal worden toegekend.

Water and cultural heritage in the Randenbroek Estate, Amersfoort

The Randenbroek estate is situated in the south-eastern part of the town of Amersfoort, on the banks of a small stream, the Heiligenbergerbeek. Formerly situated in a rural environment, the estate is nowadays embedded in a built up area. Combining the historical and ecological information on this site can contribute to a balanced environmental planning. It is suggested to create a varied living and working environment in the southern part of the area. Restoration of the Randenbroek gardens and the natural features of the banks of the Heiligenbergerbeek can be an inspiring part of the plans that might be developed.

LITERATUUR

- BAAS, H.G., P.P.D. BURM, W.A. LIGTENDAG & V. VREUGDENHIL, (2001). Ontgonnen Verleden; inzoomen op de historisch-geografische ontwikkeling van het Nederlandse landschap. Landview, Hoorn.
- BEKIUS, D. & M. POLDERVAART, (2000). Inzoomen op het historische landschap van de provincie Utrecht. Landview, Hoorn.
- BRONGERS, J.A., (1998) Historische encyclopedie van Amersfoort. Amersfoort;
- HOORN, W.J. VAN. (1991). Een hofstede genaamd Randenbroek: van leengoed tot stadspark. Amersfoort.
- KOLMAN, C., B. OLDE MEIERINK, R. STENVERT & M. THOLENS (1996). Monumenten in Nederland; Utrecht. Waanders, Zwolle.
- KRAUWER, M. (1989). Waterlopen, oude wegen en nieuwe ontginningen; het ontstaan en de vroegste ontwikkelingen van een nederzetting aan de Eem. In: Amersfoortse opstellen. Amersfoort
- OLDENBURGER-EBBERS, C.S., A. BACKER & E. BLOK (1996). Gids voor de Nederlandse Tuin- en Landschapsarchitectuur. Deel Oost en Midden: Gelderland en Utrecht. Rotterdam.